

CELALUDDİN ES-SUYUTİ

(911/1505)

EŞ-ŞEMARİH Fİ İLMİ'-TARİH

Yazan: Celalettin EL-SUYUTİ

Çeviri: Doç.Dr.Rıza SAVAS

(Bu çeviri, eserin Dr.Chr.Fr.Scybold tarafından 1894 Leiden'de yapılan neşri esas alınarak yapılmıştır).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Hamd, her şeyi kuşatan iyilikler sahibi Allah'a, salat ve selam, iyiliğin artmasını seven Rasulullah'a olsun.

Hocalarımdan birinin¹ tarih ilmi konusundaki kitabını inceledim. Onda yararlanılacak pek fazla bir şey görmediğim için bu kitabı kaleme aldım. İlgilenen insanları memnun edecek tarih ilminin faydalarını, sözcükleri aydınlığa kavuşturacak güzellikleri bu eserde ortaya koydum ve ona "eş-Şemârih fî 'İlmi't-Tarih" ismini verdim. Bu kitabı bir kaç bölüm halinde düzenledim.

BİRİNCİ BÖLÜM

1-Tarihin Başlangıcı

İbn Ebî Hayseme², Tarih'inde şöyle demiştir: " Ali b. Muhammed el-Medainî, Ali b. Mücabid'den, o, Muhammed b. İshak'tan, o, ez-Zuhri'den ve Muhammed b. Salih'den, o, eş-Şa'bi'den naklederek ikisinin şöyle dediklerini söyledi: Hz. Adem Cennet'ten indirildiği zaman, çocukları yer yüzünde çoğalıp dağılınca, tarihlerini babalarının Cennet'ten çıkarıldığı zamandan itibaren başlattılar. Bu tarih, Allah

¹ es-Suyutinun burada kastedtiği muhtemelen Muhyiddin el-Kalîyeci(öl:879 h.)'dir. Çünkü bu zat, yazarın hocalığını yapmış ve "el-Muhtasarü'l-Müfîd fî 'İlmi't-Tarih"(Ayasofya,4438 nolu mecmua, 64a-83a ve 3402/3 nolu mecmua) isimli risaleyi yazmıştır. Bkz. İsmail Cerrahoğlu, Kitabu't-Teyşir, 9,24,(Ankar 1974).

² İbn Ebî Hayseme Ahmed b. Zuhayr en-Nesai(öl: 279 h.)'nin, hadisçilerin metoduyla bir tarih kitabı yazdığı kaydedilmektedir. Bkz. Katip Çelebi(1067/1656), Keşfü'z-Zunûn, 276 ,(İstanbul 1971).

Teala'nın, Hz.Nuh'u peygamber olarak gönderdiği zamana kadar devametti. Sonra insanlar, tufan olup yer yüzünde bulunan canlıların ölmesine kadar, Hz.Nuh'un peygamber olarak gönderilmesi olayı ile tarih başlattılar. Hz.Nuh ve Gemisi'nde olanlar, tufandan sonra gemiden indikleri zaman, Hz.Nuh, Dünya'yı oğulları arasında üçe böldü.

a) Sam isimli oğluna Dünya'nın ortasını verdi. Burada Beytü'l-Makdis, Nil, Fırat, Dicle, Seyhun, Ceyhun ve Feysun³ bulunmaktadır. Bu bölge, doğu-batı istikametinde Nil nehrinin doğusuna kadar, Feysun ile Nil arası ve güney-kuzey istikametinde ise kuzey rüzgarlarının kaynağına kadar, güney rüzgarlarının kaynağı ile kuzey rüzgarlarının kaynağı arası olan yerlerdir.

b) Hz.Nuh, Ham isimli oğluna, batı rüzgarlarının kaynağına kadar uzanan Nil nehrinin batısını verdi.

c) Hz.Nuh, Yafes isimli oğluna da Feysun'dan itibaren, buranın arka tarafındaki Saba rüzgarlarının kaynağına kadar olan yerleri verdi.

Bu şekilde tarihlendirme, tufandan Hz.İbrahim'in ateşe atılmasına kadar devam etti. Hz.İsmail'in oğulları çoğalınca ayrıldılar.

a) Hz.İshak'ın oğulları, Hz.İbrahim'in ateşe atılmasından Hz.Yusuf'un peygamberliğine kadar, Hz.Yusuf'un peygamberliğinden Hz.Musa'nın peygamberliğine kadar, onun peygamberliğinden Hz.Süleyman'ın saltanatına kadar, onun saltanatından Hz.İsa b. Meryem'in peygamberliğine kadar ve onun peygamberliğinden de efendimiz Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in peygamberliğine kadar tarih kullandılar.

b) Hz.İsmail'in oğulları, Hz.İbrahim'in ateşe atılmasından, onun, oğlu İsmail ile beraber Kabe'yi yaptıkları zamana kadar tarih belirlediler. Daha sonra Hz.İsmail'in oğulları, Kabe'nin yapılmasından itibaren, daha sonraki ayrılmalarına kadar tarih kullandılar. Bundan sonra Mekke'de bir kabile ortaya çıkıp varlığını hissettirdiği zaman, onların ortaya çıkışından itibaren tarihlerini başlattılar. Hz.İsmail'in oğullarından geri kalanlar, tarihlerini, Sa'd, Lüheyd ve Cuhayne kabilelerinin ortaya çıkışlarından başlatıp, Ka'b b. Lüey'in ölümüne kadar sürdürdüler. Sonra Ka'b b. Lüey'in ölümünden başlatıp, Fil olayına kadar devam ettirdiler. Bu tarihlendirme şekli, Fil olayından, Ömer b. el-Hattab'ın, Hicret'i esas alarak başlattığı tarihlendirmeye kadar sürmüştür.

³ Nehir ismidir ve değişik şekillerde okunur.Bkz. Yakut el-Hamevi (626/1229), Mu'cemu'l-Buldan, IV.285.(Beirut 1955).

Hz.Ömer, Hicret'le tarihlendirmeye, hicretin 17 veya 18. yılında başlamıştır. İbn Cerir, bunu "...Hz.İsa'nın peygamberliğinden Rasulullah s.a.v.'in peygamberliğine kadar"⁴ sözüyle özetleyerek kitabına almıştır. İbn Cerir et-Taberî şöyle devam etmektedir: "Bu rivayetin, Yahudî tarihi hakkında olması gerekir. Müslümanlar ise tarihlerini sadece Hicret'ten başlattılar. Onlar, bundan önce hiç bir olayı tarih başlangıcı olarak almadılar. Fakat Kureyş, İslam'dan önce tarihlerini Fil yılıyla başlatıyorlardı". et-Taberî yine şöyle der: "Diğer Araplar, Cebele, Birinci Kulab ve İkinci Kulab gibi kolay hatırlanabilen önemli olayları⁵ tarih başlangıcı olarak kabul ediyorlardı. Hıristiyanlar, tarihlerini İskender Zülkarneyn devrinden başlatıyorlardı, İranlılar ise, tarihlerini padişahları ile başlatıyorlardı."⁶

İbn Asakir, Halife b. Hayyat yoluyla gelen şu rivayeti tarihine almıştır: "Yahya b. Muhammed el-Ka'bi, Abdulaziz b. İmran'ın şunu söylediğini bana anlattı: İnsanların her zaman bir tarihi olmuştur. İlk çağlarda Hz. Adem'in Cennet'ten inmesi olayından tarih başlatan insanoğlu, bu tarihi, Allah Teala'nın, Hz. Nuh'u peygamber olarak gönderdiği dönem kadar kullandı. Sonra, tarih için tufan esas alındı ve bu, Hz. İbrahimi'nin ateşe atılması zamanına kadar sürdürüldü. Daha sonra, tarihi, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı andan itibaren başlatan insanlar, bu tarihi kullanmayı sürdürdüler. Hz. İsmail'in oğulları, tarih başlangıcı olarak Kabe'nin yapılmasını esas aldılar ve bunu, Ka'b b. Lüey'in ölümüne kadar kullandılar. Sonra da Ka'b b. Lüey'in ölümünden itibaren tarih belirleyen insanlar, bunu Fil yılına kadar sürdürdüler. Fil olayından sonra, bu olayla tarihlerini başlattılar. Daha sonra ise, müslümanlar, Hicret'le tarih başlattılar."

2-Hicrî Tarih Başlangıcı

Ebu'l-Kasım b. Asakir⁷, tarihinde şöyle demektedir: "Ebu'l-Kerem eş-Şehrezûri ve başkaları icazeten bize anlattı, ona İbn Talha, ona, el-Hurr b. el-Hasan, ona, İsmail es-Saffar, ona, Muhammed b. İshak, ona, Ebû Asım, İbn Cüreyc'den, o, İbn Ebî Seleme'den, o, İbn Şihab'dan şu rivayeti naklederek anlattı: Hz. Peygamber, Rebîu'l-Evvel ayının Medine'ye geldiği günüyle tarih başlatmayı emretti. Yakub b.

⁴ et-Taberî, Tarih, I, 193, (Beirut 1967).

⁵ Cebele isimli bir dağda, İslam'dan 57 sene önce Amir ve Temim oğulları arasında çıkan savaşa "Cebele Günü(olayı)" denmiştir. Kulab ise, Kufe ile Basra arasında bulunan bir suyun adıdır. Burada İran padişahı Kubaz b. Feyruz zamanında Hire meliki olan el-Haris b. Amir'in ölümünden sonra oğulları Durahbil ile Seleme arasında çıkan savaşa 1. Kulab, Temim ile Mezhic arasında çıkan çarpışmaya da 2. Kulab denmiştir. Bkz. Muhammed Ahmed ve Arkadaşları, Eyyamü'l-Arab, 46, 124, 349, (Beirut, tarihsiz).

⁶ et-Taberî, Tarih, I, 193.

⁷ 571 h.'de vefat eden İbn Asakir, Tarihi Dimaşk'ın yazarıdır.

Sufyan'ın rivayet ettiğine göre, ona, Yunus, ona, İbn Vehb anlattı. İbn Vehb, İbn Cureyc'den, o, İbn Şihab'dan, onun şöyle dediğini nakletti: Tarih, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği günden başlar". İbn Asakir şöyle devam etmektedir: " Bu doğrudur, ancak yaygın olan görüş, tarihlendirmeyi emredenin Hz. Ömer olduğudur".

Bu konuda benim görüşüm şudur: Birinci görüşü destekleyen bir kaydı, İbnü'l-Kemmah'ın hattıyla kendisine ait bir mecmuada buldum. Bu rivayet şudur: "İbnu's-Salah, şunu söylemiştir: Üstad Ebû Tahir Muhammed Mahmiş ez-Ziyadî'nin eş-Şurût konusunda yazdığı kitapta şu rivayeti gördüm: Hz. Peygamber, Necran Yahudilerine mektup yazdığı zaman, Hz. Ali'ye, mektuba hicretin beşinci yılı diye yazmasını emrederek ilk defa hicri tarihi kullanmıştır".

O halde hicri tarihi ilk defa kullanan Hz. Peygamber'dir. Hz. Ömer ise bu konuda ona uymuştur. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir. Bu rivayet, "beşinci yılla tarih koy" dediğini açıkça göstermektedir, birinci rivayet ise, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği günle tarih belirlendiğini göstermektedir. Bu iki rivayet arasında çelişki yok mudur? Buna şöyle cevap verebiliriz: Bu iki rivayet arasında çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği gün için kullanılan "el-Yevm (اليوم)" "Emera (أمير)" fiiline taalluk etmeyip "et-Tarih" mastarı ile ilişkilidir. Yani Hz. Peygamber, bu günle tarih koymayı emretmiş, ancak bu günde emir vermemiştir. Bizce bu, iyi bir açıklamadır.

el-Buhari, et-Tarihü's-Sağîr isimli eserinde şöyle demektedir: "Bize İbn Ebî Meryem, ona, Ya'kub b. İshak el-Kalzumi, ona, Muhammed b. Muslim anlattı, o, Amr b. Dinar'dan, o, İbn Abbas'dan naklederek İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Tarih, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği yıl içindedir".

Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe⁸, Tarih'inde şöyle demektedir: "Bize Mus'ab b. Abdillah ez-Zubeyri⁹ ona, İbn Ebî Hazım anlattı, o, babasından, o, Schl b. Sad'dan şu rivayeti nakletti: "İnsanlar, sayma konusunda hata ettiler, Hz. Peygamber'in peygamberliğinden ve vefaından saymayıp, Medine'ye gelmesinden itibaren tarih başlattılar".

Mus'ab şöyle demektedir: "Kureyş'in tarihi, Haşim b. Muğire'nin ölümünden başlar." Yani onların tarihlerinin sonuncusu, bu zamandan başlatılmıştır.

⁸ İbn Ebî Peybe(öl: 297 h.)nin tarihi için bkz. Katip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn,276.

⁹ Hakkında geniş bilgi için bkz.er-Razi, Kitabu'l-Cerh, VIII,309(1429),(Beyrut,tarihsiz).

el-Buharî, Sehl'in rivayetini "saymadılar" ifadesinden sonuna kadar, Sahîh'ine almıştır.¹⁰ ancak "insanlar hata etti" kısmını almamıştır.

Ahmed b. Hanbel ise şöyle demektedir: "Bize, Ravh. ona, Zekeriyya b. İshak, ona. Amr b. Dinar, şu rivayeti anlattı: Mektuplara tarih koyan ilk kişi, Hz.Ömer'in Yemeni Valisi olan Ya'la b. Umeyye'dir".

el-Buharî, et-Tarihu's-Sağîr isimli eserinde şöyle demektedir: "Bize Abdullah b. Abdilvehhab¹¹ ona, Abdulaziz b. Muhammed¹² anlattı, o, Osman b. Rafi'den¹³ onun, Said b. el-Müseyyeb'in şunları söylediğini duyduğunu rivayet etti: Hz.Ömer, "Tarihi hangi olayla başlatalım?" dedi ve Muhacirleri topladı. Hz.Ali, "Tarihi, Hz.Peygamber'in hicretiyle başlatalım" dedi.

Bu rivayeti el-Vakıdî, İbn Ebî Sabre'den¹⁴, o, Osman b. Abdilllah b. Rafi'den nakletmiştir. Bu rivayette ismi geçen Osman, babası atlanarak dedesine nisbet edilmiştir.¹⁵

İbn Asakir, eş-Şa'bi'den naklettiği bir rivayeti kitabına alarak, onun şöyle dediğini kaydetmektedir: "Ebû Musa, Ömer'e 'Senden bana gelen mektuplarda tarih bulunmamaktadır, bunlara tarih koy' dedi. Bunun üzerine, Hz.Ömer, bu konuda istişare etti. Bazıları, Hz.Peygamber'in peygamberliği ile, bazıları, onun vefatı ile tarih başlatmayı teklif ettiler. Hz.Ömer, "Hayır, biz onun hicretini tarih başlangıcı olarak kabul ederiz, çünkü onun hicreti, hakla batılın arasını ayırmıştır" dedi ve hicreti tarih başlangıcı olarak kabul etti".

Yine İbn Asakir, Ebu'z-Zinad'dan naklen, onun şöyle dediğini kitabına almıştır: " Tarih konusunda Hz.Ömer, istişare etti ve bu konuda hicretin esas alınması üzerinde ittifak edildi". Ayrıca İbn Asakir, İbnü'l-Müseyyeb'den naklen, onun şöyle dediğini kaydetmektedir: " Tarihi ilk yazan, hilafete geçmesinden ikibuçuk sene sonra Hz.Ömer olmuştur. O, bu konuda Ali b. Ebî Talib'le istişare etti ve onun görüşüyle Muharrem ayının onaltısında tarih belirledi".

¹⁰ el-Buhari, Sahih, IV,267(Menakıbu'l-Ensar,48),(Istanbul 1981),(ماعدوا من مبعث النبي ص ع س ولا من)،(اته ما عدوا الا من مقدمه المدينة)و

¹¹ Ebû Muhammed el-Huceni(öl: 227 h.).Bkz.Halife b.Hayyat, Tabakat,577,(Dimaşk 1966).

¹² Ebu Muhammed ed-Deraverdi(öl:187 h.).Bkz.Halife b.Hayyat, Tabakat,691.

¹³ Bkz.el-Buhari,et-Tarihu'l-Kebîr, III/II,235,(Haydarabad 1958).

¹⁴ Ebu Bekr b. Abdilllah b. Muhammed b. Ebi Sabre için bkz.Ibn Hacer, Tehzib,XII,27,(Beyrut 1968).

¹⁵ Yukarıda el-Buhari'nin kaydettiği rivayette de görüldüğü üzere, bu ravinin babası atlanarak " Osman b. Rafi" denmiştir.

İbn Ebî Hayseme şöyle demektedir: "Bize Ali b. Muhammed el-Medainî, ona. Kurra b. Halit anlattı, o. İbn Sirin'den rivayet etti: Müslümanlardan biri Yemen'den geldi ve Hz.Ömer'e "Ben Yemen'de, adına tarih dedikleri ve şu yılda ve şu ayda diye yazdıkları bir şey gördüm" dedi. Bunun üzerine Hz.Ömer "Bu çok güzel bir usul, siz de tarih belirleyin" dedi. Bu amaçla toplanan ilgililer, bu konuda istişare ettiler. Bazıları, Hz.Peygamber'in doğumu; bazıları, peygamberliği; bazıları, Mekke'den Medine'ye hicreti ve bir kişi de vefatıyla tarih başlatma fikrini ileri sürdü. Hz.Ömer, tarih başlangıcı olarak Hz.Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinin esas alınmasını istedi. Sonra, "Hangi ayı, senenin birinci ayı olarak kabul edelim" sorusu ortaya atıldı. Cahiliye halkı, Receb ayını büyük kabul ettikleri için bazıları, bu ayı; bazıları, Ramazan ayını; bazıları ise içinde hac ibadeti yapılan Zilhicce ayını; diğer bir kısmı, Hz.Peygamber'in Mekke'den ayrıldığı ayı; bazıları ise Medine'ye girdiği ayı senenin birinci ayı olarak kabul edilmesi teklifinde bulundu. Hz.Osman, "Senenin birinci ayı olarak Muharrem ayından tarih koyunuz. Çünkü o ay, haram ayı, ayların sayıda ilki ve insanların hacdan dönüş ayıdır. O halde Muharrem ayını, senenin ilk ayı yapınız" dedi. Bu olay hicretin onyedinci yılında oldu. Hicretin onaltıncı yılının Rebiulevvel ayı ortasında olduğu da söylenir".

Bu konuda benim görüşüm şudur: Senenin birinci ayının, Muharrem ayı olduğunu kabul etme konusunda şu işarete rastladım: Said b. Mansur¹⁶, Sünen'inde şöyle bir rivayet kaydetmektedir: "Bize Nuh b. Kays, ona, Osman b. Mihsan anlattı, o. İbn Abbas'ın, 'Fecre yemin olsun'¹⁷ ayeti hakkında şöyle söylediğini nakletti: Fecr, Muharrem ayıdır. O, senenin fecridir".el-Beyhaki, bu rivayeti, eş-Şuab adlı eserine¹⁸ almıştır. Bu rivayetin isnadı, hasendir.

Şeyhulislam Ebulfadl b. Hacer¹⁹, Emalî isimli eserinde şöyle demektedir: "Rebiulevvel ayında hicretle tarih belirleme hususunda ittifak olunduktan sonra, 'Tarihin Rebiulevvel'den, Muharreme geciktirilmesinin sebebi nedir?' sorusuna yukarıdaki açıklamalarla cevap verilmiş oldu".

¹⁶ Said b. Mansur el-Horasani(öl: 227 h.)nin es-Sünen isimli eseri hakkında bkz.Katip Çelebi, Keşfü'l-Zamun, 1007.

¹⁷ Fecr(89),1.

¹⁸ Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki(öl: 458 h.)nin bu eserinin tam adı "Camiu'l-Musannaf fi Duabi'l-Iman" dir. Bkz. Katip Çelebi, a.g.e., 574,1047.

¹⁹ Ahmad b. Ali b. Hacer el-Askalani'nin yukarıda adı geçen eserinin muhtevasının büyük bir kısmının hadis olduğu zikredilmektedir.Bkz.Katip Çelebi, a.g.e.,162.

Yakub b. Süfyan el-Fesevî²⁰. Tarih'inde şöyle demektedir: "Bize Ebû Cafer Ahmed b. Yahya el-Ezdi es-Sufî ona, Ebu Nuaym, ona, Yunus anlattı, o, İbn İshak'tan, o, el-Esved'den, o, Ubeyd b. Umeyr'den, Ubeyd'in şöyle dediğini rivayet etti: Muharrem, Allah Teala'nın ayıdır ve senenin başlangıcıdır. O ayda Kabe giydirilir, tarih belirlenir ve para basılır".

Tarih koymanın gerekli olmasının sebebi, aşağıdaki bölümde gelecektir. İbn Asakir, şöyle demektedir: "İbnu'l-Kavvas diye bilinen Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Verrak şöyle anlattı: Hicret yılında Muharrem'in ilk günü perşembedir, bu gün, Zülkarneyn takviminde 933. senenin sekizinci günüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

1-Tarihin Faydaları

Tarih sayesinde dönemleri, başlangıcı ve sonu, haşiye çalışmalarını, alimlerin doğum ve ölümleri ile onlardan nakillerde bulunan ravilerin durumlarını öğreniriz. Yine tarih ilminin yardımıyla yalancılara yalancı ve doğruların doğruluğu anlaşılır.

Allah Teala, şöyle buyurmuştur: "Ey inananlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman, onu yazınız..."²¹

el-Buharî'nin Edebu'l-Müfred isimli eserine aldığı ve el-Hakim'in de Meymun b. Mihran'dan, onun şöyle söylediğini naklettiği bir rivayette "Hz.Ömer'e Şaban ayının yazılı olduğu bir vesika takdim edildi. O, 'Hangi Şaban? İçinde bulunduğumuz Şaban mı? Geçen veya gelecek Şaban mı?' diye sordu. Daha sonra Hz.Peygamber'in Ashabına : "İnsanlar için tarihi çıkaracakları bir şey bulunuz" diye emir verdi. Bunun üzerine bazıları, "Rum tarihine göre yazalım" dedi. Hz.Ömer, "Rumlar tarihlerini uzatarak ta Zülkarneyn'den başlatıyorlar" diyerek bu teklifi kabul etmedi. Diğer bazıları ise, "Fars tarihine göre yazalım" diye teklifte bulundu. Hz.Ömer, buna da "Farşlılardan bir padişah iş başına geldiği zaman, kendisinden önce görev yapanları yok sayar" diyerek itiraz etti. Hz. Ömer'in istişare ettiği kurul, Hz.Peygamber'in Medine'de kaç yıl kaldığı konusunu araştırdılar ve bunun ön yıl olduğunu buldular. Bunun üzerine tarih, Hz.Peygamber'in Hicreti ile başlatıldı"²²

²⁰ Yakub b. Süfyan b. Cevvan el-Farisi el-Fesevî(öl: 277 h.), eseri için bkz.Katip Çelebi, a.g.e., 299; Kehhale, Mu'cemu'l-Müellifin, XIII, 249.

²¹ el-Bakara(2), 282.

²² Bu rivayet, el-Buharî'nin Edebu'l-Müfred'inde bulunmamaktadır.Rivayetin metni için bkz. et-Taberi, Tarih, II,388,389.

İbn 'Adî şöyle demektedir: "Bize Abdülvehhab b. Asım, ona, İbrahim b. Cüneyd, ona, Musa b. Humeyd, ona, Ebu Bahir el-Horasanî anlattı, o, Süfyan es-Sevrî'nin şöyle dediğini söyledi: 'Raviler yalanı kullanınca, biz de onlara karşı tarihi kullandık' ". Yine Hafs b. Ğiyas şöyle demiştir: "Bir Alimi yanlış ifade kullanmakla itham ettiğiniz vakit, yaşını ve hocalarının yaşlarını hesaplayınız". Hammad b. Zeyd de bu konuda şöyle demektedir: "Yalancıları belirlemede, bize yardımcı olan tarih ilminin yerini tutan başka bir ilim dalı yoktur".

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1-Tarih İlmî İle İlişkili Olan Çeşitli Bilgiler

(1). Tarih, Hz. Peygamber'in hadislerinde, bazen otuz, bazen yirmi dokuz gün olduğu zikredilen kamerî aylarla belirlenir. Her zaman otuz gün olan ve hesaba dayanan şemsî aylar böyle değildir²³. Bu sebeple kamerî aylar, şemsî aylara nisbetle fazla olur. Kehf Ashabı hakkındaki kıssada Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "Onlar, mağaralarında üçyüz yıl kaldılar, dokuz da ilave ettiler"²⁴. Bu konuda tefsirciler şöyle demişlerdir: "Dokuz yılın eklenmesi, kamerî aylar itibariyledir. Keh arkadaşlarının bekleyişleri, şemsî yıl olarak yalnız üçyüzdür".

Aşağıda kaydedeceğimiz hadisler sebebiyle tarih, kamerî aylara göredir. "Biz ümmî bir milletiz, hesap yapmayız ve yazmayız..."²⁵, "Hilali gördüğünüz vakit, oruç tutunuz ve yine onun gördüğünüz vakit iftar ediniz, Eğer hava kapalı ise, sayıyı otuza tamamlayınız"²⁶ ve "Hz. Peygamber hanımlarından bir ay uzak kaldı, onlara yirmidokuzuncu günde döndüğü zaman, kendisine bu konu sorulunca, o, 'Bu ay yirmidokuz gündür' dedi"²⁷.

Hocamızın babası el-Bulkaynî²⁸, et-Tedrîb isimli eserinde şöyle demektedir: "Müstehaze ve hamlin yaradılışı müstesna, dindeki her ay, kamerî ay kastedilir".

²³ Bir güneş yılı, ortalama 365 gün ve 2422 saniye sürmektedir. Bu onikiye bölündüğü zaman, yaklaşık olarak 30.416 çıkar. es-Suyûtî, küsurları hesaba katmadan, rakamı yaklaşık olarak vermiştir.

²⁴ Kehf(18),25.

²⁵ Müslim, Sahih, I, 761 (Sıyam, 2/15), (İstanbul 1981).

²⁶ el-Buharî, Sahih, II, 229 (Savn, 11).

²⁷ Müslim, a.g.e., I, 763 (Sıyam, 4/22).

²⁸ Siracuddin Ömer b. Rislan el-Bulkaynî (öl: 805 h.)'nin eseri, et-Tedrîb fi'l-Fürû' adını taşımaktadır. Bu zâtın oğlu 'Alemtüddin Salih (öl: 868 h.)'dir. Muhtemelen es-Suyûtî'nin bahsettiği hocası budur. Bkz. Katip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, 382.

(2). Tarih, geceler esas alınarak belirlenir. Çünkü arefe günü hariç, dinî olarak gece, gündüzden öncedir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "Gökler ve yer yapışırken, onları ayırdığımız..."²⁹. Yapışıklık, ancak karanlık ile beraber olur. O halde karanlık, ışıktan öncedir.

es-Suddî, Ebû İshak'tan şu rivayeti nakletmektedir: "Allah Teala'nın yarattığı ilk şeyler, ışık ve karanlıktır. Sonra onların aralarını ayırarak karanlığı gece, ışığı gündüz kıldı".

Bu konuda benim görüşüm şudur: Kıyamet, gündüz kopacaktır. Bu, gecenin gündüzden önce olduğuna delalet eder. Çünkü, her günün bir gecesi vardır.

(3). Ayın ilk gecesi için, " 'o ayda ilk gece' veya 'ayın ilkinde' yahut 'hilalin görüldüğü gecede' ya da 'hilalin ortaya çıktığı ilk gecede' yazıldı" ifadesi kullanılır.

Ayın ilk günü için, "bir gece geçtikten sonra" ifadesi kullanılır. Sonra "iki gece..." , daha sonra "üç gece..." ifadesi, on sayısına varıncaya kadar kullanılır.

Ayın yarısı için "ayın yarısında şöyle yazıldı" ifadesi kullanılır. "Yarı" ifadesini kullanmak, "onbeş gece geçti veya kaldı" demekten daha iyidir.

Sonra, "ayın bitmesine öndört gece kala" denir ve yirmi sayısına kadar böyle devam eder. Daha sonra, "kalan on gece" denir ve ayın sonuna kadar bu usul takip edilir. Ayın son gününe, "son gün", "ayın sonu" veya "ayın bitimi" denir.

Tarih, genellikle geçmiş zamanlarda cereyan etmiş olan olaylar esas alınarak belirlenir. Kullanılacak zaman dilimi, "on" ve daha aşağı bir rakamla ifade edilecekse, "geçenler" ve "kalanlar" şeklinde çoğul sigası kullanılarak belirtilir. Çünkü bu ifadeler, çoğul bir kelimeyle temyizlenerek, "on gece (عشر ليال)" şeklinde ifade edilir. Bu tarz ifade, "üç gece (ثلاث ليال)" ye kadar böyledir³⁰.

"On" rakamından yukarısı için, "geçti (حلت)" şeklinde tekil sigası kullanılır. Çünkü bu ifadeler, tekil bir kelime ile temyiz alırlar. Mesela: "Onbir gece (أحدى عشرة ليلة)" şeklinde ifade edilir³¹.

"Ayın ilk ve son on gününde" ifadesi (في العشر الأول والأواخر) şeklinde kullanılır. Fakat (في العشر الأوائل والأخر) denmez.

²⁹ el-Enbiya(21), 40.

³⁰ ثم غزوة النبي ص ع س التي تدعى غزوة السويق, وخرج رسول الله ص ع س يوم الأحد لخمس خلون من ذالحجة .....Bkz. Ibn Sa'd, et-Tabakat, II, 30, 36, 63, (Beyrut 1968).

³¹ ونزل رسول الله ص ع س أدنى بدر عشاء ليلة الجمعة لسبع عشرة مضت من شهر رمضان

Bkz. Bkz. Ibn Sa'd, et-Tabakat, II, 15, 21.

İbn Hacıb, bunun sebebini, et-Tezkire'de³² tamamını naklettiğimiz uzun bir cevabî yazıda açıkladı. Bunun özeti şudur:

a. "İlk on" ifadesinde "geceler" takdir edildiği için, "أول" kelimesinin müennesi olan "الأولى" kelimesinin çoğulu olması sebebiyle "أول" kelimesi kullanılmıştır. Çünkü, "أفضل" kelimesinin çoğulu, "أفضل" olduğu gibi, "الأولى" kelimesinin çoğulu da "أول" dir. Bu kelime de görüldüğü üzere, "فعل" vezindedir. "أول" kelimesi, müzekker olarak "أوائل" tarzında çoğul yapılır.

b. "فاطمة" kelimesi, "فواطم" tarzında çoğul yapıldığı gibi, "الأخرة" nin çoğulu da "الأواخر" dir.

"أخر" kelimesi, "أخرى" kelimesinin çoğuludur. Bu durumda yukarıdaki cümlede "الأخرة" kelimesinin getirilmesi gerektiği açıktır. Burada "الأخرى" kelimesi düşünülemez. Çünkü burada kastedilen anlam, mevcut bir gecikmeye işaret etmektir. Bu anlamı da ancak "الأخرة" kelimesi ifade eder. "الأخرى" kelimesi bu anlamı ifade etmez. Çünkü "الأخرى" kelimesi, "أخر" kelimesinin müennesidir. Bu son iki kelime, var olma konusunda, önce ve sonra olma özelliğini taşıyan bir anlamın dışında, adı geçen varlığın değişik bir özelliğine işaret eder. Mesela, "Zeyd'e ve diğer bir erkeğe uğradım (مررت بزید وزجل آخر)" dediğin zaman, bu cümlede sıfat olarak bulunan "diğer" kelimesi, "erkek" in cümledeki yeri itibariyle Zeyd'den sonra gelmesini belirtmeyip, onun daha önce adı geçen Zeyd'e banzemediğini ifade eder.

Bu sebepten dolayı kamerî aylardan dördüncü ve altıncı aylar, "خ" harfinin fethası yerine, bu harfin kesresi ile "ربيع الأخر" ve "جمادى الأخرة" şeklinde kullanılır. Böylece mevcut bir gecikmeye işaret edilmiş olur.

(4). Gece veya sene ile tarih konulacaksa sayı kelimesinden dişilik "ta" sı kaldırılır³³. Ayrıca "أحدى" ve "أثنان" denerek müennes yapılır. Gün (يوم) ve yıl (عام) ile tarih konacaksa, "أحد" ve "أثنان" kelimeleri kullanılır³⁴. Eğer sayılan şey getirilmemişse, "ta" harfinin kaldırılması caiz olur. Bunu, "...ona Şevval'den altı gün eklerse (....وأتبعه ستا من شوال)" hadisinde görmekteyiz. "Ta" harfinin hafz edilmesi "on" rakamına kadardır.

Sayılar, müzekkerle müzekker, müennesle müennes yapılır. Sonra gelen alimler (Müahharûn), ilk harfi "Ra" olan ayları müzekker kabul ederler. Mesela,

³² Yazarm, et-Tezkire fi'l-Arabiyye adlı bir eseri vardır. Bkz. Katip Çelebi, Keşfî'z-Zunûn, 393.

³³ ى شوال سنة ثمان من مهاجر..... ذيل..... ثم سرية الط.

Bkz. Ibn Sa'd, et-Tabakat, II, 157.

³⁴ ...بکز. Ibn Sa'd, et-Tabakat, II, 123. ى أول يوم من ص أقدموا المدينة :....

"Şehru Rebi' (شهر ربيع). Başka aylar, böyle ifade edilmez. Mesela, "Şehru Safer" denmez. Ancak Sibeveyh'den gelen bir rivayete göre, "Şehr kelimesi, bütün aylara muzaf yapılabilir. Esasen kabul edilmiş görüşte budur.

(5).Günler ve Aylar

A. Günler

a. Pazar

Şerhu'l-Mulazzeb³⁵ adlı eserde günlerin ilki olan pazarın, haftanın da başı olduğuna hükmedilmektedir.

İbn Asakir, Tarih'inde İbn Abbas'a uzanan bir senetle, onun şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Allah Teala'nın ilk yarattığı varlık "bir" dir ve ona "bir" ismini vermiştir.

Araplar, buna "el-Evvel" ismini vermişlerdir. Sonra gelen arkadaşlarımız, "Doğru olan, haftanın ilk gününün, cumartesi günü olmasıdır" demektedirler. "Allah Teala, toprağı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, kötüyü salı ve ışığı çarşamba günü yarattı. Canlıları perşembe günü Dünya'ya yaydı. Hz. Adem'i cuma günü ikindiden sonra yarattı" şeklindeki Müslim hadisi³⁶ sebebiyle, hafta başının cumartesi olduğu fikri, eş-Şerh, er-Ravda ve el-Minhaç isimli eserlerde yer almıştır³⁷

İbn İshak şöyle demektedir: " Tevrat ehlinin görüşü, Allah Teala'nın yaratmaya pazar günü başladığıdır. İncil'e inananların düşüncesi pazartesi; biz müslümanların fikri ise Hz.Peygamber'den bize ulaşan bir hadisin ifade ettiği cumartesi günüdür".

İbn Cerîr, es-Suddî'den, o, hocalarından şu rivayeti nakletmektedir: "Allah Teala, yaratmaya pazar günü başladı"³⁸. Bazı ilim adamları bu görüşü benimsediler. İbn Kesir şöyle demektedir: "Yaratmanın pazar günü başladığı düşüncesi, doğruya daha yakındır. Çünkü yaratma cuma günü tamamlandı. Müslümanlar, bu günü bayramları olarak benimsediler. Kitap ehli ise bu gün konusunda gaflete düştü"³⁹. Ayrıca İbn Kesir şöyle demektedir: "Yukarıda geçen

35 Şafî fakih Ebü İshak İbrahim b. Muhammed eş-Dirazi(öl: 476 h.)'nin "el-Mühazzeb fi'l-Furû" isminde bir eseri bulunmaktadır. Bkz.Katip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, 1912.

36 Müslim, Sahih, III,2149(S.Münafikin,1/27); İbn Hanbel,Müsned, II,327,(İstanbul 1981).

37 el-Minhaç için bkz.Katip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, 557.

38 et-Taberî, Tarih, I,47.

39 İbn Kesir, el-Bidaye, I,16,(Mısır, tarihsiz).

Not: Bu konuda "Hangi iki mekruh birleştiği zaman, kerahet kalkar?" şeklinde bilmece yapılmıştır.

Cumartesi günündeki yahudi davası meşhrdur. Eb Ya'la⁴⁸, Müsned'inde İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Pazar, ağaç dikmek ve yapı yapmak; pazartesi, yolculuk yapmak; salı, kan aldrmak; arşamba, bir şey almak ve vermek; perşembe, sultanın huzuruna girmek ve cuma, evlenmek için uygun gündür".

el-Hafız şerefuddin ed-Dimyafı hattıyla, Hz. Ali b. Eb Talib'e nisbet edildiğini söylediği şu beyitleri gördüm:

Cumartesi günü ne güzel bir gündür.

Eğer istersen, o gün ava çıkma günüdür.

Pazar günü yapı yapılır. Çünkü o günde

Allah Teala göğü yaratmaya başladı.

Pazartesi eğer yoculuğa çıkarsan,

Başarı ile satın alarak dönersin.

Eğer salı gününde kan aldrrsan,

O gün kan akar.

Eğer kişi her hangi bir günde ilaç içmek isterse,

arşamba günü bu iş için uygun bir gündür.

Perşembe gününde ihtiyaç giderilir.

Çünkü Allah Teala, ihtiyaçları gidermeye izin vermiştir.

Cuma günlerinde evlilik ve zifaf yapılır.

Erkekler eşleriyle sevişirler.

Kanaatimize göre bu şiirin Hz. Ali'ye ait olup olmadığı konusunda düşünmek gerekir.

B. Aylar

a. Muharrem

⁴⁸ Bu konuda bkz. Katip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, 1679.

Bu kelime, muharremat, meharim ve meharim şeklinde çoğul yapılır. Bu aya mü'temir(مؤتمير) adını veren Araplar bulunmaktadır. Bu kelimenin çoğulu, "مأمير" ve "مأمير" şeklindedir.

es-Sahih'de şu hadis bulunmaktadır: "Ramazan ayından sonra en faziletli oruç, Allah'ın ayı Muharrem ayında tutulan oruçtur....."⁴⁹

b. Safer

Çoğulu esfar(أصفار) 'dır. İbnu'l-Arabî şöyle demiştir: "Herkes bu kelimeyi, munsarîf kabul eder. Ancak Ebu Ubeyde, gayr-ı munsarîf sayarak icmayı bozmuş ve şöyle demiştir: "Bu kelimenin gayr-ı munsarîflığı, alem ve saat anlamında müennes olması sebebiyledir". Sa'labî ise bu konuda kırıcı konuşarak şöyle demiştir: "O anlamaz, çünkü zamanların hepsi, saat anlamına gelir"

Safer ayına, Araplardan bazıları, nacir(ناجر) adını vermişlerdir. Araplar, bu ayı uğursuz sayarlardı. Bu sebeple onların bu düşüncesinin yanlışlığını ifade eden şu rivayet aktarılmıştır: "Bulaşıcı olmayan hastalıkların bulaşması, uğursuz sayma ve 'Nesi' yoktur"⁵⁰.

c. Rebîulevvel

eş-Şehr(ay) dikkate alındığı zaman el-Evvel(birinci), Rebi' kelimesi düşünüldüğünde ise el-Ula(el-Evvel kelimesinin müennesi) denilmektedir.

Hız.Peygamber bu ayda doğmuş, bu ayda Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ve bu ayda vefat etmiştir. Araplardan, bu aya Hıvan(حوان) ismini verenler bulunmaktadır. Bu kelimenin çoğulu Ehvine(أخونة) şeklindedir.

d. Rebiulahir

Bu aya vebsat(وبصاة) ismini verenler vardır. Çoğulu vebsanat(وبصانات) 'dır.

e. Cumadelula

f. Cumadelahire

Cumada'nın çoğulu cumadiyyat(جماديات) el-Ferra şöyle demiştir: "Cumada'dan başka her ay müzekkerdir". Bu sebeple, Cumadelula ve cumadelahire denir.

⁴⁹ Müslim, Sahih,I.821(K.Siyam,38/1163).

⁵⁰ Müslim, Sahih,II.1743(K.Selam,33/102). Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Davutoğlu, Müslim'in Tercüme ve İerhi, IX,666,(İstanbul 1980).

Bu aylardan biricisine, hanin(حنين) diyen Araplar bulunmaktadır. Çoğulu, "حنين ve حنائين، أحنة" dir. Cumadlahireye verne(ورثة) diyenler vardır. Çoğulu vernat(ورنات) dir.

Not: Selem akdi yapanın, "Selemi . rebi ve cumadaya kadar uzattım" ifadesi doğru olmaz. Çünkü bu ifadede kapalılık vardır. Ancak bu ifadenin, doğru olduğu görüşü daha doğrudur. Bu durumda zikredilen aylar, birici ayları ifade eder.

g. Receb

Çoğulu, "رجبات ve أرجاب، رجاب" dir. Arapların hurmetleri sebebiyle bu ayda savaş yapılmadığı için silah sesi duyulmaz ise bu aya el-esamm(الأصم) denir. Yine bu aya el-Esab(الأصب) ve Munsilulesinne(منصل الأسنه) isimleri de verilir.

Bu ayda oruç tutmanın fazileti hakkında, tesbitleri yapılmamış bir çok hadis gelmiştir. Bunların bazıları münker ve bazıları ise uydurmadır.

h. Şaban

Çoğulu şebân(شعابين) ve şa'banat(شعبانات) dir. Araplardan bazıları, bu aya va'l(وعل) adını vermişlerdir. Bu kelimenin çoğulu ev'al(أوعال) ve va'lan(وعلان) dir.

Hz.Peygamber, ramazan ayının dışında, şaban ayından başka hiç bir ayda tam bir ay oruç tutmamıştır. Ayrıca Hz.Peygamber, şaban ayının yarısı geçtikten sonra, eğer öncesiyle birleştirilmiyorsa, oruç tutmayı yasaklamıştır⁵¹.

i. Ramazan

Çok sıcak anlamına gelen er-Ramda(الرمضاء) kelimesinden türetilen ramazan kelimesinin çoğulu, "رماض ve رمضانات, أرمضة", şeklindedir.

Nahivciler, "Şehru Ramazan" demenin, "Ramazan" demekten daha fasih olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda benim yaklaşımım şudur: İbn Ebî Hatim, zayıf bir senetle naklettiği rivayette, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: "Ramazan demeyin, çünkü o, Allah Teala'nın isimlerindedir. Ancak Ramazan ayı deyiniz".

Araplardan bu aya Natık(ناتق), çoğulu nevatık(نواتق) diyenler vardır.

k. Şevval

Bu kelimenin çoğulu "شوالات ve شوواويل , شوواول" dir. Bu ay, daha önceleri Adil(عادل), çoğulu Ayadil(عواادل), diye adlandırılıyordu.

⁵¹ et-Tirmizi, Sünen, III,115 (Savm,38/738), (İstanbul 1981).

Hız.Peygamber, Hz.Aişe ile bu ayda evlendi. Bu sebeple Hz.Aişe bu ayda nikahı müstehap sayıyordu.

Şevval, hac aylarının ilkidir.

l. Zülkade

m. Zülhicce

Zülkade'de "kaf", Zülhicce'de "ha" harfleri hem fetha, hem de kesre ile okunabilir. Ancak yazdığımız şekilde okunması daha doğrudur.

Bu iki kelimenin çoğulları, "ذوات الحجّة ve ذوات القعدة" şeklindedir.

Zülkade, daha önce "هسواع", çoğulu "أهوعه" ve "هواعات", diye; Zülhicce ise "برك", çoğulu "بركات" diye isimlendiriliyordu.

Not: İbn Asakir, el-Esmâî yoluyla şu haberi kitabına almıştır: "Ebû Amr b. el-'Ula, şöyle dedi: Muharrem ismi, bu ayda savaşmak haram olduğu için; Safer ismi, bu ayda Araplar, Safer adı verilen bir yere konakladıkları için; Reb' ismi, bu ayda Araplar yerleştikleri için; Cumada ismi, bu aylarda su donduğu için; Receb ismi, Araplar bu ayda hurma ağaçları bakımını yaptıkları için; Şaban ismi, kabileler bu ayda şubelere ayrıldığı için; Ramazan ismi, sıcak sebebiyle bu ayda çocukların sütten kesilmeleri yapıldığı için; Şevval ismi, develer, vurmaktan dolayı bu ayda kuyruklarını kaldırdığı için; Zülkade ismi, Araplar, bu ayda harpten vazgeçip oturdukları için ve Zülhicce ismi, Araplar bu ayda hac yaptıkları için verildi".

Biz bu faydalı bilgileri, çok önemli olduğu için burada kaydettik. Bir yazarın ve bir tarihçinin bunlardan habersiz olması ve bunları bilmemesi iyi olmaz.

Tevfik Allah Teala'dandır.

Son.

Hamd, el-Melik ve el-Vehhab olan Allah Teala'ya mahsustur